

AHISKA TÜRKLERİNİN MENŞEİ VE TARİHİ GELİŞİM SEYİRLERİ

Mustafa KALKAN

Abay Üniversitesi Kazak Filoloji Fakültesi
Orta Asya Tarihi ve Türk Dili Bölümü Öğretim Görevlisi

ÖZET

Ahıska, Gürcistan'ın güneyinde bulunan bir bölgedir. Kıpçak Türkleri arasında yer alan uruğlar-boylar bu bölgeye yerleştikleri için Ahıska Türkü adını almışlardır. Gürcistan sınırları dahilinde bulunan bu bölgenin coğrafi adının dışında, mevcut mekana yerleşen Türk boylarının isimleri dışında bu coğrafyayla hiçbir ilişkileri yoktur. Ahıska Türklerinin bir geçiş noktası olan Kafkaslara yerleşmiş olması, kavimler kapısı olan bu bölgede yaşayan bazı kavimlere, Ahıska Türklerinin etnik yönden bağlı olabileceği düşüncesini doğurmuştur. Bunun içinde, Ahıska Türklerinin Gürcü, Tatar, Azerî ve Kıpçak boylarına mensup olabileceği üzerinde durulmuştur. Kullanılan dilin, kültürel yapının, fizikî özelliklerin (antropolojik hususiyetlerin) Gürcülere kesinlikle benzerlik göstermediği görülmüştür.

Ahıska Türklerinin gerek gelenek gerekse dil özellikleri olarak Oğuz boylarından bazı farklı ayrıntılara sahip olması dikkat çekicidir. Fizikî yapı itibarıyla, Ahıska Türklerinin Oğuzlardan çok, Kıpçak boylarına benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, bölgenin İskitlere kadar varan bir coğrafya şeklinde yerleşme alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bölge üzerinde yapılan incelemelerde onomastik ilmine göre tespit edilen isimlerin eski Türkçe olduğu fakat bu sahaya Gürcü ve Kafkas kavimlerinin yerleşmesi ile farklı adlandırmaların coğrafi ad olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

İskitlerden sonra Göktürkler döneminde bu alanın batıya düzenlenen seferlerde hareket üssü olarak kullanıldığı görülmektedir. Avarların, Hazarların, Peçeneklerin ve Kıpçakların tatbik ettikleri yerleştirme politikası ile Ahıska'nın ve Kafkasların demografik yapısı hızla değişmiştir. Oğuz Devleti'nin bölgeyi merkezî üs olarak kabul etmesinden sonra Ahıska tamamen Türkleşmeye başlamıştır. Osmanlı hakimiyetinin bölgede muhkemleşmesi Ahıska Türklerini kültürel olarak güçlü bir şekilde etkilemiştir. Ahıska Türklerinin kendilerini adeta bir Osmanlı gibi hissetmeleri ve sosyal yapı yönüyle Osmanlı kültürüne has yaşayış sergilemeleri kültürel etkileşimin önemini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler.

Ahıska, Misket, Gürcü, Tatar, Oğuz, Kıpçak

Ahıska Türklerinin menşei meselesi, uzun süredir tartışmalara mevzu olduğu halde gerçek anlamda bu nokta ilmî mahfillerde bütün yönleriyle araştırılmamış bir konudur. Ahıska Türklerinin, Kafkasya ve Ahıska bölgesinden sürgün edilmesinden sonra bu uruğun veya boyun (çünkü Ahıska Türkleri tarihî seyir içerisinde müstakil bir boy olarak değil de bir uruğ olarak görülür) gerek Rusya'da gerekse diğer muhtar ve otonom Türk cumhuriyetlerde hangi bölgelere yerleştirildikleri bilinmektedir. Rusların titiz bir şekilde düzenledikleri demografik istatistiklerde rahatlıkla Ahıska Türklerinin hangi bölgelerde yerleştiklerini tek tek tespit etmek mümkündür.

Ruslar, bu Türk uruğunun üzerinde oluşturmuş olduğu kültürel baskı ile, nüfuzlarını benimsetmeye çalışmış fakat başarılı olmadığını görünce etnik olarak bu uruğun Gürcülere mensup olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu düşünce doğrultusunda, çok sayıda Rus ve Gürcü kökenli ilim adamı, hacim olarak oldukça kabarık olan eserler neşretmişlerdir. Gerçekleştirilen uygulamaların yanı sıra, Ahıska Türklerinin önde gelenlerine, zorla veya satın alarak kendilerini Gürcü olarak kabul edip halkı da bu düşünceye inandırmaları için çeşitli tekliflerde bulunmuşlardır.

Araştırmamızda gerek bu iddia gerekse diğer iddialar göz önünde bulundurularak Ahıska Türklerinin etnik menşei aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu araştırmayı yaparken, Ahıska Türklerinin fizikî yapıları (fizikî antropoloji), meskûn oldukları yerleşim alanları (tarihî coğrafyaları) ve dil hususiyetleri (lehçeleri) ayrıntılı bir şekilde araştırılarak, metod özellikleri ile tarih ilmine yapabilecekleri katkılar göz önünde bulundurularak zikredilen disiplinlerden yararlanmaya özen gösterilmiştir. Bunun yanı sıra tarih disiplininde kullanılan komperatif (karşılaştırmalı-mukayeseli) metod ile, Ahıska Türklerinin Gürcü ve Oğuz Türkleri arasındaki benzer-farklı yönleri ayrıntılı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ahıska adı, Ermeni, Gürcü, Rus ve Türk kaynaklarında (Ak-Sıka, Ak-kale, Akesga, Ahal-tsihe, Akhalsikhe, Akal kelek, Akal kalak vb. şekillerde) görülmektedir. Ahıska, küçük bir bölgenin adı olarak zikredildiği için coğrafi adlandırmada "Meskhetî Bölgesi" şeklinde bilinir. Ahıska Türklerinin bazı Gürcü ve Ermeni kaynaklarında Mesket-Misket Türkleri olarak adlandırılmasının sebebi "Gürcistan'ın

güneyinde Karadeniz'in Acaristan kıyısından Kura nehrinin Borcomi Deresi'ne kadar olan 150 kilometrelik bir arazide ..." (Arslan, 1995) yerleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Fakat iki adlandırma da coğrafi isimlendirmeye istinaden verildiği için, etnik olarak bu bölgeye yerleşmiş olan Ahıska Türklerinin menşei tespitinde yeterli hareket noktaları olarak görülemez. Hele Kafkasların asırlardır süregelen göçlere kucak açan en önemli geçiş noktalarından biri olduğu düşünülürse, coğrafi bölgeye istinaden yapılacak etnik tespitlerin bir geçerliliğinin olmayacağını takdir etmek gerekir.

Tarih ilminde birçok meselenin gün ışığına çıkarılmasında ve etnik tahlillerde, coğrafi çevre ve kültür kuşakları içinde yer alma, önemli hareket noktaları olarak kabul edilir (Proşteyn, 1978). Bazı teoriler, bu noktaya göre ileri sürülerek şekillendirilmeye çalışılır. Coğrafi saha teorisinde Anadolu, Kafkasya ve Mezopotamya bölgesi gibi kavimlerin geçiş noktası olan istisna bölgelerde vardır. Ahıska Türkleri de "Kavimler Kapısı" olan işte böyle jeo-stratejik bir bölge üzerinde yerleşmiş olan boylardan biridir. Türk kavimleri arasında yer alan İskitler, coğrafi çevre ve sosyal yaşayış yönüyle incelenmiş, dil özellikleri, devlet yapıları, tipik Türk devlet geleneğiyle karşılaştırılmış, arkeolojik verilerin, yazılı kaynakları destekler mahiyette özellikler sergilemesi sonucunda etnik yapıları tespit edilebilmiştir. İskitlerin etnik menşei, uzun yıllar süren çalışmalarla bulunmuştur. Göktürklerin kökeninin kısa sürede tespit edilebilmesinin sebebi; bu kavmin yerleşim bölgesinin "merkezî mekân" da (Orta Asya'da-Türkistan'da) bulunması, kullandıkları dilin belirgin bir şekilde Türkçe olması ve sosyal yaşayışlarının Türk halklarında görülen belirgin özellikleri sergilemesidir.

Etnik tahlil ve tespitler, kavmin askerî gücüne, nüfus yapısına, tarihî aktivitesine, bulunduğu bölgeye, kültürel zenginliğine, kültürel etkileşimine, komşu olduğu devletlerin kroniklerindeki yazılı bilgilere, arkeolojik verilere, jeopolitik konuma vb. unsurlara göre belirlenir. İskitler ve Göktürkler, tarihî seyir içinde güçlü kültürleriyle başka devletlere, sanat yönüyle, ordu teşkilatıyla, devlet yönetimiyle, dilleriyle, gelenekleriyle vb. yönlerle nüfuzda bulunmuş iki büyük devlettir. Bu büyük kavimlerin yanı sıra, tarih sahnesinde yer alan fakat adlarından başka (Kurikanlar gibi) geriye

hiç bir şey bırakamayan, hangi millete mensup olduğu bile tam anlamıyla bir türlü tespit edilemeyen uruğlar (boylar) da vardır.

Etnik kökeni ve bağlı bulunduğu kültür yönüyle Ahıska Türklerinin tarihî gelişimi ile ilgili olarak birinci elden kaynak ve ayrıntılı malumat bulmak çok zordur. Ahıska Türklerinin etnik menşeiini tespit için öncelikle hâlihazırdaki coğrafyalarını belirlemek gerekir. Bugün, Ahıska Türklerinin yaşadığı coğrafya Gürcistan sınırları dâhilinde bulunan bir bölgedir. Gürcülerin bu bölgedeki tarihi, bilindiği gibi eski dönemlere dayanmaktadır. Mevcut coğrafi bölgeye, nüfus kesafetine ve Ahıska Türklerinin soyadlarına bakılarak bölge halkının Gürcü olabileceği hakkında fikirler ileri sürülmüştür. Bu teorinin yanı sıra Azerbaycanlı olarak da kabul edilen Ahıska Türkleri, Oğuz boyları arasına dâhil edilmek istenmektedir. Üçüncü bir teoriye göre, Ahıska Türkleri, Tatarlarla akraba addedilmektedir.

Gürcülerin, Kafkasya bölgesinde ve Gürcistan'daki etkinlikleri, tarihin eski dönemlerine kadar gitmektedir. O dönemlerde, bugünkü coğrafyada ve çevresinde Gürcü devletleri kurulmuş, yerleşik bir kültür çatısı oluşturulmuştur. Gürcüler etnik olarak farklı bir ırka mensup oldukları gibi, dil ailesi yönüyle Kafkas kavimlerinden farklı bir grubun içinde yer alırlar. Aynı zamanda, Gürcü fizyonomisi, Ahıska Türklerinin antropolojik yapısıyla benzerlik göstermemektedir, Gürcü kültürü, Türk kültürü ile hiç bir ortak özelliğe sahip değildir. Aynı coğrafi sahayı paylaşmanın getirmiş olduğu bazı etkileşimler söz konusu olabilir ayrıca Kafkas kültürü içinde Gürcü kültürü başlı başına farklı bir grup oluşturur. Gürcü dilinden Ahıska Türkçe'si'ne geçen kelime sayısı yok denecek kadar azdır. Tarihin çeşitli dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de kültürel asimilasyonun söz konusu olabileceği ve Gürcüleşmenin zamanla gerçekleştirilebileceğinin mümkün olduğu bilinmektedir. Gürcü olan bazı boylar Anadolu'da kalarak Türkleştiği gibi, bazı Türk boyları da Gürcistan'daki Gürcülerle kaynaşarak zamanla Gürcüleşmiş olabilir. Fakat, Ahıska Türklerinin tamamının Gürcüleştirilemediği, onların sosyal hayatlarındaki baskın Türk kültüründen anlaşılmaktadır. Gürcü kültürünün etkisi altında kalan bir toplumun, aradan asırlar geçse de bir çok noktada, etkileşim sonucu benzer özellikler sergileyeceği kesindir. XVI, XVII, XVIII, XIX

ve XX. asırda bile Gürcü kültürünün Ahıska Türkleri üzerinde hiç bir etkisi söz konusu olmamış, dil asimilasyonunda bile gelişme kaydedilememiştir. Gürcü teorisi ile ilgili olarak çeşitli fikirler ileri süren ilim adamları bulunmaktadır, fakat en zayıf teorinin bu olduğu, diğer araştırmacılar arasında da kabul görmektedir. Bu teoriye alternatif olarak son dönemlerde Ahıska Türklerinin zamanla Türkleşerek Gürcülüklerini kaybettikleri ileri sürülmektedir. Zikredilen teori, özellikle S.S.S.R-B.D.T 'deki ilim adamları tarafından ısrarla vurgulanmaktadır. İleri sürülen bu tez, kültür tarihi açısından mümkündür. Kırgız kavminin ve birçok Kafkasya uruğunun zamanla Türk kültür kuşağı içinde kalarak Türkleştiği ve dil yönüyle farklı lehçeleri konuşmaya başladıkları bilinmektedir. Rus ilim adamları tarafından ileri sürülen bu tez, antropoloji, etnoloji, onomastik ve linguistik ilminin son asırda tam olarak belirlenmiş olan araştırma metodlarıyla rahatlıkla reddedilebilmektedir. Slav kökenli ilim adamlarının kültür tarihi açısından ileri sürdükleri bu uygunluk aslında politik amaçlara yöneliktir.

Azerbaycan Türkleri bilindiği gibi Oğuz boylarının bir araya gelmesinden oluşmuştur. Bugün Azerî Türkleri olarak bilinen Oğuzlar, gerek dil gerekse gelenek yönüyle Ahıska Türkleri'nden farklıdır. Azerbaycan Türkleri, edebî yönleriyle Oğuz Türkçesi'ni geliştirmiş ve kendilerine has bir edebiyat oluşturmuşlardır. Son derece zengin olan Azerî edebiyatı aynı zamanda konuşma dili ve estetik üslubuyla dikkat çekerken diğer Oğuz dili gruplarından farklı olduğunu belirgin bir şekilde hissettirmektedir. Ahıska Türkçesi, Kafkasya bölgesinin diğer dillerinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesi'ne göre daha kaba ve sert çizgilere sahiptir. Ahıska Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi'yle bazı noktalarda benzerlik gösterse de bu, Azerî edebiyatının kültürel saha olarak geniş bölgelere yayılıp etkisini Ahıska Türkleri üzerinde göstermesi şeklinde değerlendirilebilir. Gerek gelenek, gerek sosyal yapı, gerekse dil yapısı olarak Ahıska Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi'nden farklıdır. Ahıska Türkleri arasında Azerî kökenli insanlar yaşamaktadır. Sayı yönüyle az olan bu insanların kullandığı dil, Ahıska Türkçesi'yle karışmış olsa da saha dillerini bilen bir kişi bunu rahatlıkla ayırt edip konuşan kişinin hangi etnik kökene sahip olduğunu anlayabilir. Ahıska Türkleri arasında yaşayan ve etkileşim yönüyle girift bir şekilde sosyal ilişkilerini yerli halkla geliştirmiş olan

Terekemeler de az değildir.

Bazı “Etnologlara göre Mesket Türklerinin aslı Gürcü olmayıp Tatar Türkleri’ne dayanmaktadır” (Avşar, vd. 1994). Ortaya konulan iddia, Kıpçak gurupları içinde yer alması sebebi ile Tatarlara benzerlik göstermesi noktasında kabul görebilir. Ama Tatarlarla Ahıska Türkleri arasında ne antropolojik, ne dil, ne de kültürel olarak tam anlamı ile bir benzerlikten söz etmek zordur. Tatarlar da diğer Türk boyları gibi Karadeniz’in kuzeyinden geçerek bu bölgelere girmiş olabilir, ama bu bölgelerde daimi olarak kaldıkları vaki değildir. Bilindiği üzere, “Kafkasya, diller ve halglar dağıdır” (Miziev, 1993) birçok uruğ, kavimler kapısı olan bu bölgeden geçmiştir. “VII. yüzyıllıya aid ‘Ermeni Coğrafyası’nda, Merkezi Gafkaz’da 53 tayfanın adı çekilir... el-Mesudî me’lumatlar ve birlikler kitabında yazırdı: “Gabg dağlarında olduğca çoh sayıda tayfa ve hökmdarlık var. Bu dağlarda 72 tayfa yaşır, her tayfanın öz hükümdarı, başgasına ohşamayan öz dili vardır” (Miziev, 1993). Görüldüğü gibi Kafkaslar bir geçiş kapısıdır, bin bir çeşit halkın yaşadığı, bir kısmının tekrar Asya’nın derinliklerine, bir kısmının Avrupa’ya, bir kısmının İran’a, diğer kolların Mezopotamya ve Mısır’a geçtiği, tarihi verilerle anlaşılmaktadır. Tarihin en eski dönemlerinden beri Asya’dan gelen ve Asyenik kökenli olan kavimlerin asırlar önce bu yolu kullandıkları Mezopotamya’ya Sümerler, Anadolu’ya Hurri-Mitani, Karadeniz’in kuzeyine İskit-Saka adıyla indikleri (Kalkan, 1996) bilinmektedir. Türk kavimlerinin, M.Ö.’ki dönemlerden itibaren Asya’dan başlayan göçleri sırasında Sabirler, Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Kıpçaklar ve Peçenekler hep bu yolları kullanmıştır. M.S. 840 yılında, Uygurların yediği Kırgız darbesi, batıya kayma hareketini hızlandırmış ve birçok Türk boyu (Dokuz Tatarlar) (Gumilev, 1994) hızla Kafkaslara yönelerek Derbent üzerinden İdil-Ural-Kama nehirleri bölgesine geçmiş, oradan Macaristan ovasının düzlüklerinde yeni devletler kurmuşlardır.

Tatarların, Kıpçak boyları arasındaki yeri ve Bulgar Devleti’nden sonraki dönemde Kazan Hanlığı içindeki güçleri bilinmektedir (Mercanî, 1989). Fakat Tatarların kullandığı dilin Kıpçak Türkesi’ne dâhil edilmesi, fizikî antropoloji olarak Kıpçak gurupları içinde yer alan Ahıska Türklerinin de aynı dili kullandığı anlamına gelmemelidir. Kaşgarlı Mahmut eserinde Türk dilleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Eserde, “Uygurların dilleri çok sade ve temizdir. En kolay dil Oğuzların dilidir. Kay, Yabaku, Tatar ve Basmlı boylarının kendilerine ait dilleri vardır. En ağır dil Hakanîye birliğine dâhil olan halkların Türkçesidir” (Kaşgarî, 1993) diye açıklamıştır.

Kıpçak dil gurubunun en zengin ve gelişmiş dilleri arasında Tatar Türkçesi de vardır. Bugün Doğu Anadolu Bölgesi’nde (Erzurum-Oltu/Narman, Artvin-Şavşat/Yusufeli, Ardahan, Kars gibi şehirlerde) dağınık olarak iskân edilmiş olan Ahıska Türklerinin kullandıkları Türkçe, hemen hemen Gürcistan sınırlarında yaşayan Ahıska Türklerinin konuştuğu Türkçe ile aynıdır. Doğu Anadolu’da kullanılan bazı kelimeler Azerbaycan Türkçesi’nden alınmıştır. Ahıska Türkçesi’nde bugün kullanılan yerel ifadeler ise az da olsa unutulmuştur. Tatar Türkçesi ve Ahıska Türkçesi arasında büyük farklılıklar olduğu gibi Tatarların sosyal hayatındaki baskın motifler Ahıska Türkleri’nde yoktur. Düğün törenleri, ataerkil yapı, kadının aile içindeki serbestiyet anlayışı tamamen farklıdır. Ahıska Türkleri’nde kapalı yerel kültür anlayışı görülürken, Tatarlar açık ve baskın kültür durumundadırlar.

Sosyal hayatta, Tatarlar ticaretle, Ahıska Türkleri ise hayvancılıkla ve tarımla iştigal etmektedir. Müzik anlayışından, yemek zevkine, yöresel oyunlardan, dinî yaklaşıma kadar farklı özellikler sergilenmektedir. Kafkasya bölgesi, (Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan) bilindiği gibi Göktürk Devleti döneminde de Türk boylarının kondukları (iskân edildiği) bir bölge özelliği taşımıştır. Türk boyları, bu bölgede yerleşirken Uygur Devleti’nin yönetim merkezini Şimalî Çin’e kaydırması Kafkaslar’daki yerleşme hareketlerini durduramamıştır. 840 yenilgisi, devam etmekte olan hatta Arap Yarımadası’na, İran’a ve Mısır’a kadar sirayet etmiş bulunan hızlı yerleşimi iyice artırmış, Kırgızların önünden kaçan Türk boyları bu bölgelere mecburi olarak yerleşmişlerdir.

Kırgız darbesi, daha önce bu bölgeye (Seyhun-Ceyhun ve Maverâünnehir) yerleşmiş olan Oğuz boylarının arasına, Kıpçakların da karışmasına sebebiyet vermiştir. Göktürk yazıtlarında da görülen Oğuz-Türk adı altında toplanan diğer boyların mücadelesi, daha sonraki dönemlerde Türk uruğlarını Oğuzlar-Kıpçaklar diye ikiye ayıracak ve sosyal bir bölünme yaşanacaktır (Gumilev, 1992). Bu

bölünme, her ne kadar kesin çizgilerle netleşmemişse de kitabeler dikkatle incelendiğinde aradaki şiddetli mücadele rahatlıkla fark edilebilecektir. Bu tarihten sonra, Kıpçak gurupları da (Peçenekler, Uzlar, Kumanlar, Tatarlar daha sonra Moğol baskısı ile Uygur ve Kırgızlar) batıya, Kafkasya bölgesine ve Karadeniz'in kuzeyine hızla göç etmeye başlamıştı (Aydarov, 1995).

Göktürkler'den önce bu bölgelere göç edilmiş olsa da sayı kesafeti yönüyle belirgin bir hareketlilik söz konusu olmamış, bölgenin yerli halkları yerleşim alanlarından ayrılmamışlardır. Asıl hareketlilik, Avarların, Göktürk darbesi ile Avrupa'ya geçişleri sırasında yaşanmış, kitleler halinde sürüklenen Moğol, Türk, Fars, Sogd, Kırgız ve Tibet menşeli kavimler bu bölgenin yerleşik halklarını vatanlarından uzaklaştırmışlardır. Zaten bugün Kafkasya, Gürcistan ve Azerbaycan olarak bilinen topraklar gerek stratejik konumu, gerekse zenginliği yönüyle asırlar önce de dikkat çeken topraklardır. Bu bölge, asırlarca Sasanilerin, Romalıların, Arapların dikkatini çekmiş ve bölge üzerinde şiddetli mücadeleler olmuştur. Sasanî gücünün silinip Roma İmparatorluğu'nun bu geniş coğrafyada etkisiz hale gelmesiyle bölge önce ticarî merkez olmuş daha sonra da Arap nüfuzunun etkin olduğu bir mekân durumuna dönüşmüştür. Roma'nın bölgedeki nüfuzu, M.S. V. ve VI. asırdan sonra kaybolmaya başlayınca Kafkaslar'daki-Güney Gürcistan'daki siyasî nüfuz boşluğunu Türk boyları doldurmuştur.

Asya'da Türk boyları arasında devam eden mücadele, kuraklık, verimsiz topraklar ve güçlü devletlerin mücadelesi sırasında yavaş yavaş azalmaya başlayan Türk nüfusu, M.S. VIII. ve IX. asırlarda Kafkasya bölgesine yönelmiştir. Türk boylarının, bu bölgede demografik olarak çoğunluk oluşturmaya başlamaları, etnik yapıyı ve sosyal yaşayışı mecburi olarak değiştirmiştir. "Azerbaycan'ın kuzeyinde yer yer 3000 metreyi aşan Kafkas dağları, güneyde ise Ermenistan'ın dağ kütelleri uzanır... Etrafının dağlarla çevrilmesine rağmen Azerbaycan topraklarının % 40'ı ovadır. Yükselen dağ zirveleri 2000 metreye ulaşan yaylalar, ovalar ve bozkırların yanı sıra deniz yüzeyinden aşağıda toprağa da sahiptir. Derin boğazlar ve akarsu yataklarıyla parçalanmış görkemli sırtlar ve çıkıntılar, Kuzey bölgesine olağanüstü güzellikler katar. Azerbaycan topraklarının en verimli bölgesi Kura ve Aras nehirlerinin deltalarının karıştığı

yerdır" (Avşar, vd. 1994). Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üzerinde oluşan nüfus yoğunluğu XII.-XIII. asırda çok belirgin bir şekilde görülmeye başlamıştır. Azerbaycan'a, Gürcistan'a Türk boyları gelmeden önce bu bölgede bulunan küçük devletler üzerinde belirgin olarak görülen Fars kültürü ve dilinin etkisi, bir süre sonra yerini Oğuz Türkçesi'ne bırakmıştır. Aynı zamanda, bu bölgede meskûn olan insanların dinî yaşayışları yapısal bir değişime uğramıştır. Zerdüşti ve Şamanist hususiyetler sergileyen karma din yapısı, yerini yeni gelen boyların dini olan Tek Tanrı (Gök Tengri) inancına terk edecektir. Fakat bugün bile, bu gelenekler ve dinî akideler Azerbaycan'da sathi de olsa unutulmamış ve devamlılık arz ederek günümüze ulaşmıştır (Zeynal, 1995).

Azerbaycan'ın verimli topraklarının yanı sıra Gürcü ve Ermeni toprakları bu iskânlarda en önemli yerleşim merkezleri haline gelmiştir. Gürcü toprakları, tarım ve bağıcılık yönüyle zengindir, fakat Ermenistan yüksek dağ silsilelerinin bulunduğu bir bölge olma hususiyeti taşıdığı için diğer bölgeler kadar yerleşmeye elverişli değildir. İki verimli bölge arasında bulunan Ermenistan, geçit vermez dar boğazları ve yüksek dağlık bölgeleri ile diğer iki ülke için stratejik bir geçiş bölgesi olarak görülmektedir. Coğrafi bölge içinde önem arz eden Ermeni faktörü, Gürcü Krallıkları ve Bizans İmparatorluğu döneminden beri mevcuttur. Bu münasebetle tarihin hiçbir döneminde Ermeni faktörü görülmeden düzenlenen planlar uygulamaya konulamamıştır. Çeşitli dönemlerde Ermeni Krallığı, Doğu Anadolu'nun iç bölgelerine kadar ilerlemiş, bazen topraklarını genişletmiş bazen Bizanslıların saldırıları ile kendi topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır. Belirtilen coğrafyada asırlarca iç içe yaşayan Ermeni-Gürcü gurupları sosyal ilişkilerini geliştirerek kültürel birlikteliği bir noktaya kadar sağlayıp benzer ortak özellikler sergilemeye başlamışlardır.

Azerbaycan bölgesinde, Oğuz boylarının büyük bir güç oluşturmaya başlamaları iki devletin arasına bıçak gibi girmiş ve bu güç birliğini bozmuştur. Azerbaycan, birçok kavmin yerleşim mekânı olmuş, zenginliği her zaman dikkat çekmiştir. Bu bölgede, Gürcüler, Lazlar, Ermeniler, Avarlar, Dağlılar, Çerkezler, Çeçenler ve Lezgiler karma sosyal bir yapı oluşturmuştur. Bu bölgeye gelen Türk boyları

sadece Oğuzlar değildir ama ağırlığı Oğuz Türkleri teşkil etmektedir. Bilinmesi gereken önemli noktalardan biri de “Türk milleti sadece bir uruğdan oluşmamıştır. Birçok kavmin bir araya gelmesi ile oluşan uruğlar birliğidir. Bu kavimlerin arasında: Oğuz, Türkmen, az sayıda Batı Oğuzları, Peçenekler, Kıpçaklar vb. uruğlar vardır. Diğerleri yerli Orta Asyalı kavimlerdir ayrıca bu bölgede Grek, Ermeni, Kürt, Laz, Gürcü ve Slav gurupları gibi halklarda vardır” (Yermeev, 1995; Haşimoğlu, 1997).

Bugün, 20-25 milyonu bulan Azerî nüfusunun (İran, Azerbaycan, Kafkaslar, Türkiye ve Gürcistan topraklarında) yoğunluk göstermesi jeopolitik açıdan önemlidir. Kırılan Fars nüfuzu her ne kadar sonraki dönemlerde etkili olmaya başlamışsa da IX. asırdan XIV. asra kadar gerçek anlamda bu bölgede baskın bir Oğuz kültür kuşağı oluşturulmuştur. Birçok boy yavaş yavaş kültürel olarak etkilenmeye ve Türkleşmeye başlayacaktır. Örneğin; Dağıstan bölgesi (Dağlılar), Karaçay-Balkar, Avar ve Gürcü boyları zamanla İslamiyet’i kabul edip, Türk kültür kuşağı içine dâhil olmuşlardır. Bu belirgin değişim, bugün Müslüman olan ve Doğu Anadolu coğrafyasını meskûn bölge olarak seçen Gürcüler de rahatlıkla görülmektedir. Artvin’de, Kars’ta, Erzurum’da ve Konya’da yerleşmiş olan Gürcüler zamanla Türkleşen guruplar arasında yer almıştır.

Unutulan bir nokta vardır ki o da kültürel asimilasyon ile etnik asimilasyonun bir olarak telakki edilmesidir. Kültür asimilasyonu, Türk boyları tarafından özellikle tatbik edilmiş bir uygulama değildir, demografik (nüfus yoğunluğunun) üstünlük bu sonucu kaçınılmaz kılmıştır. Sosyal ilişkiler iç içe girmiş fakat din faktörü Ermenileri, Türk boylarından uzak tutmuştur. Bugün Müslüman olan ama daha önceki asırlarda İsevî (Hıristiyan) dinine inanan ve bu dine mensubiyetleri kesinlikle bilinen bazı Gürcü gurupları, kendi istekleriyle İslamiyet’i kabul ettikleri için, Türk uruğları ile Gürcüler kaynaşmışlardır. Kafkasya’ya gelen Kıpçak boylarının (Kırgız, Peçenek, Kuman, Tatar, Başkırt vb.) Oğuzların siyasî üstünlüğünü kabullenmek zorunda kalmış olmaları gerekir. Oğuz boyları ile lehçe farklılığı dışında aynı dili konuşan Kıpçak boyları, asırlardır yaşanan hâkimiyet mücadelesi sonucu bu bölgeden ayrılarak Karadeniz’in kuzeyine geçmiş, oradan da Avrupa’ya açılmışlardır.

Devlet anlayışımızda, Türk töresi gereği

her boyun hâkimiyet noktasında kendini güçlü gördüğü an idareye talip olma hakkı vardır, işte bu hak bazen Türk tarihinde şiddetli mücadelelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Tabî olarak bunun avantajları da yok değildir. Türk boyları askerî dinamizmini, aksiyon gücünü daima güçlü olmakla elde edebileceklerini bilirlerdi. Aksi takdirde başka bir boyun idarede söz sahibi olacağını düşünerek tarz-ı hareketini yaşayan gelişmelere göre düzenlerdi. Aynı mekânda iki güçlü birliğin yaşama şansı olmadığı için bazen hiç mücadele yapılmadan diğer boy mevcut mekânı terk eyler ve başka diyarlarda kendine devlet kurardı. Bazen de diğer boyun yönetimini kabullenir ve yönetimde az da olsa etki sahibi olmanın yollarını arardı (Kalkan, 1995).

Fizikî yapı (antropoloji), Oğuz boylarından farklı, Kıpçak boylarında farklıdır. Her ne kadar bu iki gurup brekisefal ırkın özelliklerini sergilese de Kıpçak boylarının fizikî yapıları dikkatle tetkik edildiğinde Oğuz fizyonomisinin kendine has özellikler sergilediği görülür. Bu farklılık, Roma, Gürcü, Ermeni ve Slav kaynaklarında da anlaşılmış, Oğuz Türkleri; orta boylu, yuvarlak yüzlü, geniş alınlı, seyrek sakallı, küçük yuvarlak burunlu, brekisefal mongoloitte olduğu kadar olmasa da çökük küçük gözlü (mavi, siyah, kahverengi), kılsız vücutlu, vücudunun altı güçsüz, üst kısmı güçlü gelişmiş kaslarla kaplı, ten olarak esmer, elmacık kemikleri net bir şekilde çıkık olarak tasvir edilmiştir.

Kıpçak gurupları ise; orta ve uzun boylu, yuvarlak iri düz yüzlü, uzun düz burunlu, elmacık kemikleri çok az çıkık, gelişmiş kemik yapısı, kıllı bir vücut, gür sakal ve saçlar, gelişmiş iri kaslar, uzun ayak ve güçlü kollar, fazla çıkık olmayan normal büyüklükte gözler (yeşil, mavi, siyah, kahverengi), dar alın ve ten rengi olarak beyaz tenli bir ırk şeklinde tarif edilmektedir. Ayrıca, Kıpçak boylarının Oğuz boylarına oranla daha sert ve acımasız oldukları özellikle vurgulanmaktadır (Sadıkov, vd. 1995). Oğuz boylarının, Kıpçaklara göre daha çelimsiz ama buna rağmen hareketli oldukları açıklanmıştır. Rus kronikleri ve Roma kaynakları “Kıpçaklar çok güçlü ve amansızca mücadele eden Türk boylarındandır. Bir Kıpçak savaşçısı 4-5 Slav askerini öldürebilecek kadar iyi savaşır” (Kırzioğlu, 1992) diye açıklamaktadır.

Kıpçak boyları, “XI. asrın yarısından

itibaren İdil'den hareket ederek batıya doğru yönelmeye başladılar, Doğu Avrupa'nın içlerine kadar olan bölgede hareket halinde bulunan Kıpçaklar, bu bozkırlara kendi adlarını (Deşt-i Kıpçak) verdiler. Kimekleri de gurupları içine dâhil eden Kıpçak boyları arasında Başkurt, Peçenek, Karluk ve Oguz boyları da vardı” (Akişev, 1994). Rus yıllıkları, “Kıpçakları (Kıfçak) Fok, Tork, “Kangar” boyuna Peçenek, Kıpçakları-Kuman ve Poloves olarak adlandırılmışlardı. Kıpçaklar; Yenisey’de bulunmuş taş kitabede Soyunçura Hakan’ın (VII. asır) hükümdarlığından bahseder. Dördüncü satır şu sözlerle başlar:” Türk Kıpçak elig yıl olurmuş” -“Türk Kıpçaklar elli yıl oturmuşlar” (Süleyman, 1992). Kafkaslara, Gürcistan’a ve Ermenistan bölgesine yerleşen Kıpçak boylarından bazıları, buralarda kalarak Oğuzların hâkimiyetini kabullenmişlerdir.

Dağlılar, Çeçenler, Karaçay-Balkarlar, Kimekler ve Kara papaklar aynı coğrafyaya yerleşen boylar arasında yerlerini almışlardır. Özellikle Karaçay-Balkarlar, Dağlılar, Kara papaklar ve Kimekler, Kıpçak gurubunun kültür özelliklerini belirgin şekilde sergileyen uruğları arasındadır. Tatarlar, Derbent bölgesinden hızla geçerek Bulgarların içine dâhil olmuş ve bu bölgelerde (Gürcistan, Kafkaslar ve Ermenistan’da) durmamışlardır. Ahıska Türkleri, Güney Gürcistan’da Meskhetiya diye adlandırılan bölgede baskın bir şekilde yoğunluk oluşturmuşlardır. Fakat Meskhet adı ve etimolojisi ile hiçbir ilgileri yoktur.

AHISKA TÜRKLERİNİN TARİHİ GELİŞİM SEYİRLERİ

Türk boylarının Kafkaslar’daki geçmişi, bilindiği gibi M.Ö. V.-IV. asırlara kadar tarihlenebilmektedir, İskit-Saka guruplarının bu bölgeyi geçiş tahtası olarak kullanıp Avrupa’ya girdikleri kaynaklarda açıkça görülmektedir. Kafkaslar’daki İskit gurupları Avrupa’ya geçtikten bir süre sonra eski güçlerini koruyamadıkları için kurdukları devletler dağılmış ve birçok boy hareket noktaları olan Kafkaslara tekrar geri çekilmiştir. Aynı olay, Hun Türkleri tarafından M.S. III.-IV. asırlarda tekrarlanmış, Atilla (Batı Avrupa) Hunları’nın kurmuş olduğu devletin yıkılmasından sonra Hun Tanrıku Atilla’nın oğulları ve Hunlara tabi olan boylar tekrar bu bölgeye dönerek varlıklarını korumak zorunda kalmışlardır. VIII. ve IX. asırdan sonra Kafkaslar’da hareketlenmenin başlamasıyla X-XII. asırda

bazı Kıpçak boyları çeşitli sebeplere binaen bu bölgelere yerleşmişlerdir.

Bölgenin zamanla Türkleşmesi, aynı zamanda atlama tahtası olarak bilinen bu toprakların, yaygın bir şekilde yerleşim amacıyla da kullanıldığını ortaya koyar. Ahıska Türklerinin, İskit-Saka kırıntılarının nüveleri olma ihtimali zayıftır çünkü İskit silsilesinin üzerinden Sabir, Avar, Hazar, Bulgar, Peçenek, Kuman, Kıpçak ve Moğol gurupları sel gibi geçmiştir. En son geçen silsile Kıpçak guruplarıdır, bu bölgede kesif olarak Moğol boylarının nüfuzundan söz etmek imkânsızdır. Moğolların Kafkasları istilasını sırasında da bu bölgede Kıpçakların ve Uygurların askerî gücü değerlendirilmiştir, Moğolların nüfus yoğunluğu, askerî gücü, bu kadar uzak topraklara ulaşmak ve nüfus yapısını değiştirmek için yeterli değildir (Hara Davan, 1992). Ahıska Türklerinin yerleşim bölgesi, Kıpçak boylarının hareket noktaları üzerindedir (Madanov, vd. 1994). Ayrıca, fizikî yapı itibarıyla Azerbaycan Türkleri ile karışmamış olan Ahıska Türkleri birçok noktada Kıpçaklara büyük benzerlik gösterirler. Ahıska Türklerinin fizikî yapıları Kıpçaklar’dan biraz farklılık arz eder, bu farklılığında iklim ve coğrafyaya istinaden değerlendirilmesi gerekir.

Yüksek dağ silsileleri ile çevrili olan Kafkaslar son derece sert bir iklime sahiptir, bu iklim yapısı bölge insanını soğuğa karşı dayanıklı hale getirmektedir. Coğrafî yapı dağlık olduğu için, fizikî şartlar Kafkaslar’da ağırdır, soğuk beraberinde yağlı besinlerle güçlü bir şekilde beslenmeyi şart kılar. Hareketli bir hayat, temiz hava, tabii besinler, zengin gıda çeşitleri ve soğuk bir iklim, insan fizliğini az da olsa geliştirmiş olabilir. Bunun için Ahıska Türklerinin vücut yapılarının Kıpçak boylarından fizikî olarak biraz daha gelişmiş olma durumu söz konusudur. Aynı şey, M.Ö. yüzyıllarda dağlık bölgelerde yaşayan Hun Türkleri içinde söz konusudur. XX. asrın başlarında dağlık bölgelerde yapılan arkeolojik kazılar sırasında bulunan kurganlarda ele geçen Hun cesetlerinin fizikî özellikleri ilgilere odak merkezi olmuştur. Konar-göçer olarak step bölgesinde yaşayan Hunların cesetleri üzerinde yapılan incelemelerde erkeklerin boy ortalaması 1.65-1.70-1.75 cm olarak belirlenirken, dağlık bölgelerde yaşayan Hunların (Dağ Hunları) kurganlarından çıkan cesetlerin üzerinde yapılan incelemeler büyük farklılıkların olduğunu ortaya koymuştur. Dağ Hunları veya Orman

Hunları olarak bilinen gurubun boy ortalamasının 1.75-1.80-1.85 cm kadar olduğu anlaşılınca diğer kurganlar dikkatle tetkik edilip açılarak bulunan cesetler incelenmiş, bu cesetlerinde boy ortalamalarının ve fizikî yapılarının aynı ölçülerde olduğu görülmüştür. Bulunan cesetlerin brekisefal olması ve Türk geleneklerine uygun bir şekilde gömülmüş bulunmaları diğer şüpheleri ortadan kaldırmış, yapılan son incelemelerle Türk uruğları arasında farklı fiziki özellikler taşıyan boyların varlığı anlaşılmıştır.

Bu değişikliğin, iklimden ve coğrafi yapıdan kaynaklanmış olabileceği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Benzer şekilde Ahıska Türklerinin görünülerinin Kıpçak Türkleri'nden az da olsa farklılık sergilemesi bu sebeplere istinad edilebilir. Fizikî farklılık, Ahıska Türklerinin yerleşmiş oldukları bölgede etnik yapı olarak (evlilik vb. sebeplerle) diğer milletlerden etkilenmeleri sonucunda da gerçekleşmiş olabilir. Ahıska Türkleri arasında Oğuz tipolojisi sergileyen örneklerde tespit edilmiştir fakat bunların Azerî, Terekeme, Kara papak ve Dağıstan uruğları ile karışmış olma ihtimali vardır. İsimleri zikredilen boylar arasında Oğuz menşeli olanların yanı sıra Kıpçak boylarına yakın olan (Dağlılar, Karaçay ve Balkarlar) boylar bulunduğu için Ahıska Türklerinin tipolojisinde fazla bir farklılık olmamıştır. Ahıska Türklerinin antropolojik yapısında; orta, uzun boylu bir fizik, geniş bir yüz, uzun düz veya az kemer bir burun, çatallı-düz çene, iri göz boşlukları küçük-normal boyutta mavi (gök mavisi ve tonları), kahverengi, siyah gözler, sık (gür) sakal, soğuk havanın getirmiş olduğu kıllı bir vücut, iri kemik yapısı ve gelmiş vücut özelliği görülür. Osmanlı Türkleri olarak da bilinen Ahıska Türklerinin kültürleri dışında Osmanlı fizyonomisi ile fazla bir benzerlikleri yoktur. XVI. asırdan itibaren, Osmanlı Devleti bu bölgedeki Türk nüfusunu artırmak için girişimde bulunmuşsa da çeşitli problemler bir süre sonra bu iskân politikasının mecburi olarak terk edilmesine sebep olmuştur. Bölgeye yerleştirilen Orta Anadolu Türkleri sayı olarak yetersiz kalınca bölgenin nüfus yapısını değiştirememişlerdir. Ahıska Türklerinin, Osmanlı kültür kuşağı içinde kalmış olmaları, güçlü bir mensubiyetle kendilerini Osmanlı hissetmeleri için, psiko-sosyal bir alt yapı hazırlamıştır.

Başka bir mesele de Mesket-Misket

isminin Ahıska Türkü isimi yerine kullanılması meselesidir ki bu isim hiçbir anlam taşımamaktadır ve kesinlikle kullanılmamalıdır. Çünkü Ahıska adında olduğu gibi Mesket ismi de coğrafi bir adlandırmadır. Kaynaklarda, tarihî terminolojiye yerleşen ve Ahıska Türkü olarak zikredilen Türklerin isimlerini değiştirmeleri artık imkânsızdır. Objektif olarak bilinen birçok araştırmacı, Ahıska Türklerinin menşei Turanî kavimlere bağlamaktadır. Bu güne kadar farklı iddiaları ileri süren araştırmacılar, tezlerini tam anlamıyla diğer kaynaklarla destekleyemedikleri için bu teoriler ilim âleminde kabul görmemiştir.

Kıpçak Türklerinin bu bölgedeki nüfuslarını kaybetmesinden sonra Oğuz boyları Seyhun-Ceyhun nehirleri bölgesinden hareket ederek Kafkasları kontrolleri altına almış ve bu bölge tamamen Oğuzlaşmıştır. Oğuz Devleti'nin X. asırdan sonra Türk boylarını siyasi bir birlik altında toplaması ile, düzenli şekilde Kafkaslar'dan, Asya'nın iç bölgelerinden Anadolu'ya akınlar düzenlenilmeye başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde, boy beylerinin yönetimi altında bulunan Oğuz gurupları, 1038-1040 yılında Gaznelileri dize getirince hakimiyet mücadelesi sonuca ulaşmış ve durum tamamen netleşmiştir. Karahanlı ve Gazneli Devleti'nin gücünü kaybetmesi ile, artık Orta Asya'dan batıya doğru hareket eden Oğuz boylarının önünü kesebilecek hiçbir güç kalmamıştır. Yarı yerleşik bir hayata sahip olan Karahanlı ve Gazneli Devleti, hızla hareket halindeki Oğuz boylarını sınırlarda düzenli orduları ile durdurmuş, Maverâünnehir ve Kafkasya bölgesine vasıl olmalarını engellemiştir. Artık bu sette kalkınca yeni keşfedilecek olan zengin topraklar konmak (yerleşmek) için yer arayan Oğuz boylarına vatan olmuştur.

IX. ve X. asırdan beri, Anadolu içlerine seferler düzenlenmekte, yavaş yavaş şartlar ve zemin hazırlanarak yerleşilecek yerler tespit edilmektedir. Bunun için Oğuz boyları çekirge sürüleri gibi büyük kitleler halinde Kafkaslara ve Anadolu'ya girmeye başlamıştır. Kafkaslar'daki ve Anadolu'daki yerleşim, XII. yüzyılda Selçukîlerle kesinleşmiş ve artık Oğuz boyları bir devlet olarak bu bölgelerde varlık göstermeye başlamıştır. Selçukoğulları, Maverâünnehir, Cend, Belh, Nişabur şehirlerinin yanı sıra Kafkasları da kontrolü altına almış, Alparslan ve Melikşah, Azerbaycan'ın içlerine Ermenistan'a ve

Gürcistan'a kadar ilerlemiş, buradan Doğu Anadolu üzerine akınlar düzenlemiştir.

Kuvvetle muhtemel, Kıpçakların Avrupa'ya geçişleri sırasında Kafkaslar'da ve Gürcistan'da yerleşen Ahıska Türkleri, XII. asrın ikinci yarısından itibaren belirgin bir şekilde Oğuz boylarının etkisi altında kalmıştır. Ahıska Türklerinin, bu bölgede kesin olarak yerleşme dönemini gösteren en geçerli tarih, XI. ve XII. asırdır. Bazı araştırmacılar (Avrupalı ve Rus), Ahıska Türklerinin kökenini İskitlere, Avarlara, Bulgarlara (Tatarlara) vb Türk boylarına bağlasalar da bu tezlerin geçerlilik taşıma oranı düşüktür. Çünkü çok sayıdaki Kafkas halkı arasında son derece az bir sayı oluşturan Ahıska Türklerinin varlık gösterebilme şansı olmayacak ve bir süre sonra etnik olarak yok olup gideceklerdir. Etnik karışmalar ve bu bölgeden hızla geçen büyük kitlelerin önlerindeki küçük kavimleri sürükleyerek bölgeden uzaklaştırdıkları düşünülürse, Ahıska Türklerinin XI. asırdan önce bu bölgede tutunabilme şanslarının olmayacağı bilinmelidir. XI. ve XII. asırdan sonra bu bölgede yerleşen ve Kıpçak Türkü oldukları (kültürleri, dilleri, antropolojik yapıları, gelenekleri yönüyle) kuvvetli bir şekilde iddia edilebilecek olan Ahıska Türkleri, Selçuklular'dan sonra Beylikler, akabinde ise Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde kalmıştır. "Osmanlıların 1573 yılında Gürcistan'ı fethetmesinden sonra, İç Anadolu Bölgesi'nden; özellikle Konya'dan, Tokat'tan, Yozgat'tan seçilen Türkler, Ahıska ve civarına yerleştirildi" (Avşar, vd. 1995).

Osmanlı Devleti'nin yönetiminde uzun süre yaşayan Ahıska Türkleri zamanla tam bir Osmanlı kültürü örneği durumuna gelmiş ve Doğu Anadolu Türkleri ile bütünleşmiştir. "1828 yazında Rusların eline düşüncüye kadar tam 250 yıl boyunca Çıldır / Ahıska Eyaleti'nin merkezi olan bu serhad şehrimize, birer sancak olarak şu yerler bağlı idi: 1. Bedre, 2. Azgur, 3. Ahılkelek, 4. Hırtıs, 5. Cecerek, 6. Ahıska, 7. Altunkale (Kabliyan), 8. Acara (Bu sancak 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile sınırlarımız dışında kalmıştır), 9. Maçakhel (Üçte ikisi Artvin'in Borçka İlçesi'nde, üçte biri Acara'da), 10. Livana (Artvin), 11. Pertekrek (Yusufeli), 12. Ardanuç, 13. İmirkhev, 14. Şavşet (Bu son 5 sancak, bugün Artvin ilimizdedir), 15. Oltu, 16. Narman, 17. Kamkhis (Bu son üçü şimdi Erzurum iline bağlıdır), 18. Poskov, 19. Ardahan, 20. Çıldır, 21. Küçük-Ardahan/Göle

(bu son 4 sancak da bugün Kars ilindedir)" (Avşar, vd. 1995). Osmanlı Devleti'nin Çıldır Eyaleti'ni kaybetmesinden sonra Ruslar, bu bölgeleri yavaş yavaş ele geçirmeğe başlamış ve Asya'nın içlerine kadar yayılmışlardır.

Rusların yayılmaları sırasında en büyük problemlerle karşılaştıkları yer Kafkaslar olmuştur. Rus orduları, Çarlık döneminde de komünist rejim döneminde de Kafkaslar'da çok sayıda kayıp vermiştir. Kafkas halkları bağımsızlıklarını kolay kolay Rusya'nın eline teslim etmemişlerdir. Dağıstanlılar, Çeçenler, Balkar ve Karaçaylılar, Rus tarihinde hiç bir zaman kontrol altında tutulamayan azınlıklar olarak görülmüştür. Bunun için Ruslar, Kafkaslara ve Azerbaycan bölgesine büyük yatırım yapmamış, her zaman muhtemel isyanlar üzerinde titizlikle durmuşlardır. Nitekim, Rus uzmanların tavsiyeleri doğru çıkmış rejimin çöküş sesleri duyulmaya başlamadan Kafkaslar'dan sesler gelmeye ve bağımsızlık istekleri yükselmeye başlamıştır. Çarlık döneminde kurulan "İlimler Akademisi"nin yardımıyla bölge halklarının sosyolojisi, antropolojisi, tarihi, gelenekleri, etnolojisi, linguistiği ve psikolojisi üzerine binlerce araştırma yapılmıştır. Yapılan başarılı çalışmalarla oluşturulan bilgi bankası yeni rejim tarafından mükemmel bir şekilde kullanılmış, Kafkaslar'da atılan her adım akademik çalışmalarda belirlenen stratejik tezlere göre şekillendirilmiştir. Bu bilgi bankasının değerlendirilmesi KGB'ye, Temel Parti Örgütlerine ve Polit Büro'ya çok şey kazandırmıştır. Bir anlamda, hazır bilgi birikiminin Asya'da Ruslara yaşama ve gelişme şansı verdiği söylenebilir. Bugün A.B.D, Almanya, Fransa ve İngiltere'de dâhil olmak üzere hiçbir ülke Rusların Asya halkları üzerine yapmış olduğu araştırmaları gerçekleştirememiştir. Moskova, Leningrad ve Kiyev bu araştırmalarda merkez bölge olarak belirlenmiş ve ilmî neşriyat buralardan yönlendirilerek en küçük muhtar bölgede bile "Akademi Nauk" adı altında enstitüler kurulmuştur. Asya Tarihi üzerinde dünyanın en iyi Türkologları, Mongoloistleri ve Altaistleri yetiştirilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı neşredilmiş bir kısmı ise rejimin kontrolünde olan redaksiya heyetlerinin engeline takılmıştır. Neşredilmeyen ve ilmî yönleriyle önem arz eden bu eserler başta Azerbaycan olmak üzere birçok ülkede şimdi hızla neşredilmektedir. Sadece neşredilen süreli yayınların takibi bile bu işe verilen önemi göstermesi açısından bir

kıstas olarak değerlendirilebilir.

Kısaca tarihî seyirlerine göz attığımız Ahıska Türklerinin eski dönemleri ile ilgili olarak ayrıntılı çalışmalar yapılmamıştır. XXI. asırda Asya kökenli uruğlar üzerinde çalışmak üzere birçok araştırma projesi düzenlenecektir. Bu projeler, başta Fransa olmak üzere Avrupalı ülkeler ve Türkiye tarafından planlanmıştır. Yapılan çalışma programlarında özellikle Ahıska Türklerinin etnik yapılarının, sosyal yaşayışlarının, dinî akidelerinin unutulmaması ve dil özelliklerinin araştırılması gereğine dikkat çekmek istiyoruz. Özellikle Osmanlı Arşivleri'nin tasnifinin tamamlanmasından sonra XVI. asırdan XIX. asra kadar Ahıska Türkleri ile ilgili belgelerin bulunabilme durumu söz konusudur. Çıldır Eyalet defterlerinin ayrıntılı bir şekilde tetkikinden sonrada Ahıska Türklerinin hangi köylerde yaşadıkları, nüfusları, gelir kaynakları, mimarî anlayışları, dinî yaşayışları vb. kültürel hususiyetleri tespit edilebilecektir. Tabii olarak, bu saha ile ilgili araştırmaları yapmak Osmanlı Tarihi üzerinde çalışan akademisyenlere düşen bir görevdir.

Kıpçak boylarının bir kolu olan Ahıska Türklerinin 1944 yılında Stalin tarafından sürgün edilmesinden sonra, az bir gurubun dışında Kafkaslar'da ve Gürcistan'da Ahıska Türkü kalmamıştır. En son verilere göre Kazakistan'da (Fergana olaylarından sonra) 160.000, Özbekistan'da 65.000 olmak üzere B.D.T ve diğer muhtar cumhuriyetlerde (200.000'e yakın) Ahıska Türkü yaşamaktadır. Ahıska Türklerinin nüfus dağılımı, bazı muhtar cumhuriyetlerde bazen 15-20, bazılarında 6.000 bin kişiye kadar varan farklılık göstermektedir yani Ruslar tarafından çok dağınık bir şekilde iskan edilmişlerdir. Ahıska Türklerinin bu dezavantajlarını etkisiz kılarak onları pozitif duruma getiren, doğum oranlarının yüksek olmasıdır. Ahıska Türkleri, Özbekler'den sonra en hızlı nüfus artışına sahip olan Türk uruğlarından biridir (Haşimoğlu, 1996). Fakat büyük bir kısmı çeşitli problemleri (tahkir, işkence, kamu kurumlarına alınmama vb.) göz önünde bulundurarak yaşadıkları devletin milliyetini kabullenmek zorunda kalmıştır. Ahıska Türklerinin üçte bire yakın bir bölümü de pasaportlarına Azerî, Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen gibi isimlerin zorla yazılmasını istemese de çeşitli (bürokraside söz sahibi olma, milletvekili seçilme, elit bir kadroda yer alma vb) haklara sahip olabilmek için bu uygulamaya

karşı çıkmamıştır.

XX. asrın başlarında, Bağımsız Devletler Topluluğu'na, Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'ne ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri'ne yerleşmiş olan Ahıska Türkleri, buralarda yaşayan insanlara, Türk kültürünü tanıtmışlardır. Türk'ün sosyal yaşayışının tanıtılması açısından Ahıska Türkleri bölge halklarına örnek teşkil edecek aile hayatı sergilemektedirler. Asya'da Türk lafzı telaffuz edilince, bölge halkı ilk önce (kendi aralarında yaşayan ve aile hayatlarını bildikleri) Ahıska Türkleri'ni, daha sonra ise Türkiye Türkleri'ni hafızalarında canlandırmaktadır. Bu bölgelere, 1991 yılının sonlarında gelmeye başlayan Türkiye Türkleri, Ahıska Türklerinin oluşturmuş olduğu hazır zemini değerlendirmiş ve ilişkilerini Asya'da yedi yılda hızla geliştirmişlerdir. Orta Asya'ya ve Rusya içlerine 1944 yılında Stalin'in bin bir zulümle ve zorla yerleştirdiği Ahıska Türkleri, bugün Türkiye Cumhuriyeti için Asya coğrafyasında stratejik açıdan büyük bir güç olarak yerlerini almışlardır.

KAYNAKLAR

- A. K. Akişev, M. H. Asılbekov, (1994), K. S. Aldajumanov, *Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Buginge Deyin*, Almatı.
- A. P. Proşteyn, Z. Torgakov, (1978), *Vspomogatelny İstoricheskiy Disiplini*, Almatı.
- C. Zeynal, E. İsmailov, (1993), *Şaman Efsaneleri ve Değişleri*, Bakü.
- D. E. Yermeev, (1975), *Etnogenez Turok*, Moskova.
- F. Kırzioğlu, (1992), *Kıpçak Türkleri, Yukarı Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar*, Ankara.
- G. Aydarov, (1995), *Kültegin Eskertkişi*, Almatı.
- H. Madanov, Ç. Musin, (1994), *Ulu Dala Tarihi*, Almatı.
- İ. Hara Davan, (1992), *Çingis-Han Kak Polkovodets i Yigo Nasledie*, Alma-ata.
- İ. Miziev, (1993), *Merkezi Gafkaz'ın Etnik Tarihinin Köklerine Doğru* (Çev: S. Eliyarlı, M. Abdulla), İstanbul.
- K. Arslan, (1995), *Ahuska Türkleri*, Ankara.
- L. Gumilev, (1992), *Kiyal Patşalığın İzdeu*, (Çev. E. Jumabayev, P. Beysenov), Almatı.
- L. Gumilev, (1994), *Köne Türükter*, (Çev. R. İbrahimova), Almatı.
- Mahmud Kaşgarî, (1993), *Tübi Bir Türkî Tili* (Çev. K. Bakatayev), Almatı.
- M. Kalkan, (1995), *Orta Asya Türk Devletlerinde Ordu ve Savaş Stratejileri*, İzmir.
- M. Kalkan, (1996), "Türk-Moğol Kavimleri Arasında Tatarlar ve Menşei Meselesi", *Türk Kültürü Dergisi*, S.393, yıl. XXXIX, Ocak.
- O. Süleyman, (1992), *Azi Ya*, (Terc: N. Seferoğlu), İstanbul.
- Ş. Mercanî, (1998), *Müstefâdü'l Ahbâr fi Ahval- î Kazan ve Bulgar* (Akt:M. Kalkan), Ankara.
- T. Haşimoğlu, (1996), *Kniga Narodnoy Pamyati*, Almatı.
- T. Sadıkov, H. Abdurahmanov, (1995), *Türkî Âlemi*, Almatı.
- T. Haşimoğlu, (1992), "Kto Oni Turki ?", (Terc: M. Kalkan), Almatı.
- Z. Avşar, Z. S. Tunçalp, (1994), *Sürgünde 50.Yıl Ahuska Türkleri*, Ankara.
- Z. Avşar, F. Solak, F. Yorulmaz, (1994), *Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Ankara.